

АРДЧИЛСАН САЙН ЗАСАГЛАЛ

АРДЧИЛЛЫН ИНСТИТУЦИЙГ БЭХЖҮҮЛЭХ НЬ

Энэхүү хөтөлбөрийн хүрээнд бид сонгуулийн үйл явц, улс төрийн намын санхүүжилт, төрийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, шийдвэр гаргах үйл явцад иргэдийн оролцоог хангах эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, энэ асуудлаарх гол хуулиудын хэрэгжилтийг иргэний нийгмийн оролцоотой эрчимжүүлэхэд анхааран ажиллаж байна.

2021 онд улс төрд өрнөсөн чухал үйл явдлын нэг нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгууль байв. УИХ-д суудал бүхий гурван намын нэр дэвшигчид өрсөлдсөн уг сонгууль нь 2019 онд Үндсэн хуульд туссан нэмэлт өөрчлөлтийн дагуу анх удаа зургаан жилийн хугацаагаар ажиллах Ерөнхийлөгчийг тодруулах байснаараа өмнөх сонгуулиудаас онцлогтой байлаа. 2021 оны 6 дугаар сарын 9-нд болсон уг сонгуульд нэрийн жагсаалтад бүртгэлтэй 2,041,985 сонгогчийн 59.35 хувь (1,210,628) оролцож саналаа өгсөн нь өмнөх Ерөнхийлөгчийн сонгуулиудтай харьцуулахад хамгийн бага ирц байв. Энэхүү ирцийн дүнд нэг талаас, засаглалын тогтолцоонд Ерөнхийлөгчийн институтын гүйцэтгэх үүргийн талаарх сонгогчдын мэдээлэл дутмаг, нөгөө талаас 15 хоног үргэлжилсэн сонгуулийн кампанит ажлын богино хугацаанд нэр дэвшигчид Монгол орны өргөн уудам нутаг дэвсгэрт тархан суурьшсан сонгогчдод хүрч ажиллахад хүндрэл үүссэн, мөн КОВИД-19 халдварын эрсдэл гэх мэт хүчин зүйл нөлөөлсөн байх талтай.

ННФ-ын зүгээс сонгогчдын боловсролд зориулж 2019 онд Үндсэн Хуульд туссан нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд Ерөнхийлөгчийн хэрэгжүүлэх бүрэн эрх, уг институтын засаглалын тогтолцоонд гүйцэтгэх үүргийн талаар эрдэмтэн судлаачдыг оролцуулсан цахим хэлэлцүүлгийг Бодлогод залуусын хяналт ТББ-тай хамтран 5 дугаар сарын 29-ний өдөр зохион байгуулав. МУИС, МУБИС-ийн Үндсэн хуулийн эрх зүй, улс төр судлаач эрдэмтэд оролцсон дээрх хэлэлцүүлгийг Блуумберг ТВ, www.gogo.mn зэрэг хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, нийгмийн сүлжээгээр дамжуулан олон нийтэд хүргэсэн билээ.

Түүнчлэн сонгогчдын боловсролыг дэмжих зорилгоор Өөрчлөлтийн төлөөх эмэгтэйчүүд ТББ-д ардчиллын үнэт зүйлсийн талаар хэлэлцүүлэг өрнүүлэхэд чиглэсэн “Ардчиллын хамгаалагч” цахим аяныг зохион байгуулахад нь дэмжлэг үзүүлж ажиллав. Аяны хүрээнд “Санал чинь ямар үнэ цэнтэй вэ?”, “Ерөнхийлөгч гэж хэн бэ?” буюу “Одоо хэнийг сонгох гээд байгаа билээ?” иргэний оролцооны асуудлаар “Одоо тэгээд яах юм бэ?” гарчиг бүхий 19 видео, 15 зурагт хуудсыг нийгмийн сүлжээгээр #сонгуульмонгууль түлхүүр уг ашиглан түгээв. Дээрх мэдээллийг нийгмийн сүлжээгээр үзсэн хандалтын тоо 147,428 хүрчээ.

СОНГОГЧИЙН БОЛОВСРОЛД:

Ерөнхийлөгчийн хэрэгжүүлэх бүрэн эрх сэдвийн хүрээнд судлаач Н.Соёл-Эрдэнэ, МУБИС-ийн багш, улс төр судлаач Э.Гэрэлт-Од, Хууль зүйн ухааны доктор, профессор О.Мөнхсайхан нар сэтгүүлч О.Ариунгэрэлийн чиглүүлснээр Ерөнхийлөгч зөвхөн бэлэг тэмдэг төдий албан тушаалтан уу эсвэл хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхэд болоод улс төрийн хүчний тэнцвэрийг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг институт үү гэх зэрэг асуултуудад хариулт өгч ярилцлаа. 2021.05.29.

Өнгөрсөн хугацаанд бид ардчиллын гол үйл явц болох сонгуулийн үйл явцыг боловсронгуй болгох, аливаа зөрчил гарахаас сэргийлэх, улмаар сонгуульд итгэх олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлэхэд иргэний нийгмийн хяналт, оролцоог тасралтгүй дэмжин хамтарч ажилласаар ирсэн. 2021 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд сайн дурын залуусыг оролцуулан ажиглалт хийх, сонгуулийн санхүүжилт, сонгогчдын нэрийн жагсаалт, автоматжуулсан системийн ажиллагаа, сонгуулийн үеэрх нийтийн

сүлжээний болон хэвлэл мэдээллийн мониторинг хийж гүйцэтгэхэд “Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт” сүлжээний гишүүн байгууллагуудад дэмжлэг үзүүлж хамтран ажиллав.

Сонгуулийн процессыг тодорхой аргачлалын дагуу тасралтгүй ажиглаж үр дүнг олон нийтэд шуурхай танилцуулах нь сонгуулийн үйл явцтай холбоотой маргаан зөрчлөөс сэргийлэхэд чухал нөлөөтэй байдаг. Санал хураах үйл явц хуулийн дагуу явагдсан ч зохион байгуулалтын алдаанаас үүдэлтэй хардлага, маргаан нь зарим нөхцөлд сонгуулийн үр дүнд итгэх олон нийтийн итгэлийг бууруулж, улмаар ноцтой үр дагаварт хүргэх эрсдэлтэйг гадаад, дотоодын олон жишээнээс харж болно.

Иймээс бид энэ жилийн Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн процессыг ажиглахад “Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт” сүлжээний гишүүн Бодлогод

залуусын хяналт ТББ-д дэмжлэг үзүүлж ажиллалаа. Сонгуулийн өдөр түс байгууллага Улаанбаатар хотын 48, Баянхонгор, Дархан-Уул, Төв, Увс аймгийн таван хэсгийн хороонд 107 сайн дурын ажиглагч ажиллуулан санал хураах, тоолох, дүн гаргах үйл явцад тасралтгүй хяналт тавих ажлыг удирдан зохион байгуулав. Үүнээс

гадна иргэний нийгмийн ажиглагчид БНСУ-ын Сөүл, Япон Улсын Токио, АНУ-ын Нью-Йорк хотуудад санал хураах байруудад ажиллажээ. Бодлогод залуусын хяналт ТББ-ын зүгээс сонгуулийн 120 ажиглагчдад арга зүйн сургалтыг цахимаар зохион байгууллаа.

Бодлогод залуусын хяналт ТББ-ын Удирдах зөвлөлийн дарга Т.Энхжаргал Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулиар гадаадад ажиллаж амьдарч буй иргэдийн өгсөн саналыг тоолох үйл явцад ажиглалт хийж байгаа нь

Enkhjargal Tumenjargal is at Монгол Улсын Сонгуулийн ерөнхий хороо.

2m · Ulaanbaatar · 🌐

Гадаад улсад байгаа иргэдээс авсан саналыг тоолох ажиллагааны бэлтгэл хангагдаж байна. 22 цагаас нийт 5618 сонгогчийн саналыг санал тоолох төхөөрөмжинд уншуулах, түүний дараагаар хяналтын тооллогыг гараар тоолох үйл явц эхэлнэ.

Шударга сонгуулийн төлөө Иргэний нийгмийн хяналт

Бодлогод залуусын хяналт ТББ

Сонгуулийн ажиглалтад залуусыг татан оролцуулах нь тэдэнд сонгуулийн хууль тогтоомж, чөлөөт шударга сонгуулийн олон улсын стандартуудыг танилцуулж,

ардчилсан улсын иргэний хувьд улс төрийн чухал үйл явцад идэвхтэй оролцох, сонгогчийн боловсролыг нэмэгдүүлэх давхар ач холбогдолтой юм.

2021 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үйл явцад хийсэн мониторинг, ажиглалтын урьдчилсан дүнг танилцуулах хэвлэлийн хуралд сэтгүүлчдээс гадна Европын Аюулгүй Байдал, Хамтын Ажиллагааны Байгууллага (ЕАБХАБ)-ын Ардчилсан институт, хүний эрхийн албаны олон улсын ажиглагчид оролцон мэдээлэл авч байгаа нь

2021 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн сонгогчийн нэрийн жагсаалтад МИДАС ТББ-ын хийсэн мониторингийн тайлангаас:

2021 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулиар гадаадад оршин сууж буй иргэдэд сонгох эрхээ эдлэх боломж олгон, сонгуульд оролцуулсан нь сайшаалтай. Гэвч сонгуульд хяналт тавьж ажилласан иргэний нийгмийн байгууллагуудын мэдээлэлд дурдсанаар гадаадад байгаа сонгуулийн насны 122,000 иргэнээс 7,394 сонгогч буюу 6.6 хувь нь сонгуульд санал өгөхөөр бүртгүүлсэн ба тэдний 75 хувь нь (5,618 сонгогч) санал өгчээ. Энэ нь гадаадад байгаа нийт сонгогчийн дөнгөж 4.6 хувьтай тэнцэж байна. Иймд цаашид гадаадад байгаа сонгогчдыг бүртгэх үйл явцыг тодорхой, хүртээмжтэй болгох, санал авах хугацааг уртасгах, санал хураалтыг иргэдэд ээлтэйгээр зохион байгуулах шаардлагатайг тэмдэглэсэн байна. Тухайлбал:

- Гадаадад байгаа иргэдийн саналыг авахдаа зөвхөн дипломат төлөөлөгч бүхий байрлалд бус монгол иргэд олноороо оршин суудаг төвлөрөл нягт газруудыг түшиглэн зохион байгуулах;
- Шуудангийн үйлчилгээ нь найдвартай газруудад баталгаат шуудан ашиглах боломжийг судалж, нэвтрүүлэх;
- Цахим хэлбэрээр санал авах боломжийг судалж, гарах эрсдэлээс урьдчилан сэргийлж бүртгэлийг нарийвчлахыг зөвлөжээ.

Иргэний нийгмийн зүгээс сонгуулийн үйл явцад тавих хяналт нь зөвхөн сонгуулийн өдрийн үйл явцыг ажиглахаар хязгаарлагдахгүй өөр хоорондоо уялдаатай цогц үйл ажиллагаа байдаг. Тухайлбал, шударга сонгуулийн нэг гол зарчим болох өрсөлдөөний тэгш гараа хэрхэн хангагдаж буйд хяналт тавихад Сүлжээний гишүүн Глоб Интернэшнл төв ТББ “Хэвлэл мэдээллийн мониторинг”; Эрэн сурвалжлах сурвалжлагчдын төлөө төв “Нийгмийн сүлжээн дэх сонгуулийн сурталчилгааны мониторинг”-ийг тус тус хийж гүйцэтгэлээ. Мөн санал хураахтай холбоотой аливаа зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, сонгууль тэгш байх зарчим буюу “нэг сонгогч-нэг санал өгөх” зарчмыг хангах байдалд МИДАС ТББ хяналт тавьж ажиллалаа. Энэ хүрээнд тус байгууллага “Сонгуулийн автоматжуулсан системийн мониторинг,” “Сонгогчдын нэрийн жагсаалтын мониторинг”-ийг хариуцан ажиллав.

Өмнөх хэд хэдэн сонгуулиар сонгогчдыг таних гол хэрэгсэл болох био өгөгдлийн давхардал, хуурамч хаягийн бүртгэл, бүртгүүлсэн хаягтаа оршин суудаггүй олон хүнийг бүртгэсэн байх гэх мэт асуудал гарсныг янз бүрийн эх сурвалжаар мэдээлж байсан билээ. Эдгээр алдаа дутагдлыг сонгуулийн хууль тогтоомжид тусгаснаар сонгогчдын нэрийн жагсаалтын хуулбарыг нам, эвсэлд цахим хэлбэрээр олгодог болсон ч сонгуульд хөндлөнгийн хяналт тавьж буй иргэний нийгмийн байгууллагуудад зөвхөн цаасан хувилбартай танилцах боломж олгохоор зохицуулсан байдаг. Үүнтэй холбоотойгоор иргэний нийгмийн зүгээс сонгогчдын нэрийн жагсаалтад өргөн хүрээнд хяналт тавих бололцоо хязгаарлагдмал байсаар ирсэн юм. Нам, эвслүүдийн хувьд хуулиар олгогдсон боломжоо ашиглан сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хяналт тавьсан удаа байхгүй. Иймд иргэний нийгмийн зүгээс нөөц бололцоогоо дайчлан

2021 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үеэр Эрэн сурвалжлах сурвалжлагчдын төлөө төвийн хариуцан гүйцэтгэсэн Нийгмийн сүлжээн дэх сонгуулийн сурталчилгааны мониторингийн тайлангаас:

Мониторингийн тайланд энэхүү харилцааг зохицуулж буй эрх зүйн орчныг сайжруулахтай холбоотой хэд хэдэн зөвлөмж санал болгосны дотор Монгол Улсад цахим орчныг зохицуулахдаа хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихгүй байхад онцгой анхаарч, дараах шалгуураар хууль тогтоомжийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх нь зүйтэй байна гэжээ.¹ Үүнд:

- Цахим орчинд аюулгүй байдлаа хэрхэн хангах талаар хэрэглэгчдэд зориулсан мэдлэг олгох, зөвлөгөө өгөх үйл ажиллагааг хууль тогтоомжийн үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг болгох;
- Цахим орчинд эрх нь зөрчигдсөн буюу тийнхүү зөрчигдөх бодит эрсдэлтэй хэрэглэгчийн гомдлыг хүлээн авч, шалган шийдвэрлэх үр дүнтэй механизм бий болгох;
- Цахим орчин дахь илт хууль бус агуулгыг хэт өргөн хүрээнд бус, тодорхой, хоёрдмол утгагүйгээр нэг мөр ойлгож хэрэглэх байдлаар тусгайлан тодорхойлох;
- Цахим орчин дахь илт хууль бус агуулгыг арилгах, тийм агуулгаас сэргийлэх нь хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчих нөхцөл болох ёсгүйг онцгойлон анхаарч зохицуулах;
- “Терроризмтой тэмцэх”, “үндэсний аюулгүй байдлыг хангах” хүрээнд хууль бус болон зохих үндэслэлгүйгээр хэвлэлийн эрх чөлөөг цагдан хянах, иргэдийн захидал харилцааг хэт мөрдөн тагнахгүй байх, мэдээллийг шифрлэх технологийг ямар нэг байдлаар хязгаарлахгүй байх нөхцөлийг заавал тусгах.

¹ Глоб Интернэшнл төв, Нийгмийн хэвлэл мэдээллийн зохицуулалт (Судалгаа), 2019.
https://www.gic.mn/public/docs/publications/survey_result_social_media_regulation_191024.pdf

тодорхой хүрээнд хяналт тавих нь зүйтэй гэж үзэн хамгийн олон сонгогчтой Баянзүрх дүүргийн 28 дугаар хорооны сонгуулийн 103 хэсгийн хорооны сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хяналт тавих ажлыг ННФ-ын дэмжлэгтэйгээр МИДАС ТББ хийж гүйцэтгэв.

Тус байгууллага нь 2020 оны УИХ-ын сонгуулийн явцад мөн сонгогчдын нэрийн жагсаалтад хяналт тавьж ажилласан бөгөөд мониторингийн үр дүнд үндэслэн УБЕГ-т хүргүүлсэн зарим зөвлөмжийг холбогдох хууль тогтоомж, журамд тусган хэрэгжүүлснийг дурдах нь зүйтэй. Үүнд:

- Иргэд election.burtgel.gov.mn вэб хуудас ашиглан өөрийн хаягт бүртгэлтэй бусад сонгогчийн мэдээллийг баталгаажуулж шалгах боломжтой болсон;
- Ирцийн мэдээллийн насны ангиллыг нарийвчилсан;
- Сонгуулийн өдөр хурууны хээ уншаагүй иргэнийг бүртгэхдээ регистрийн дугаарыг тулгахаас гадна зургийг нь авах болсон;
- Сонгогчдын ирцийн мэдээг шуурхай дамжуулах систем нэвтрүүлсэн.

Цаашид сонгуулийн үйл явцыг боловсронгуй болгоход анхаарах асуудлууд оршсоор байгааг иргэний нийгмийн мониторингийн үр дүн харуулж буй бөгөөд ННФ-ын зүгээс үүнд анхаарал хандуулж, энэ чиглэлээр мэргэшсэн иргэний нийгмийн байгууллагууд болон бусад оролцогч талуудтай хамтран ажиллах болно.

Бид улс төрийн санхүүжилт, түүний нэг бүрэлдэхүүн хэсэг болох сонгуулийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг хангах чиглэлээр сүүлийн жилүүдэд нэлээд ажил санаачлан хэрэгжүүлж ирлээ. Энэ хүрээнд сонгуулийн

санхүүжилтийн ил тод байдлыг сайжруулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх чиглэлд гадаад, дотоодын судлаачид, иргэний нийгэм болон бусад талыг оролцуулан шургуу ажилласан. Улмаар сонгуулийн тухай хууль тогтоомжид сонгуулийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг хангахад чиглэсэн зарим нааштай өөрчлөлтийн хэрэгжилтийг хангах, хяналт тавихад иргэний нийгмийн байгууллагууд, судлаачид болон төрийн холбогдох байгууллагуудад дэмжлэг үзүүлж хамтран ажиллаж байна. 2021 онд сонгуулийн санхүүжилтэд хяналт тавихад гол үүрэгтэй Төрийн Аудитын байгууллагад сонгуулийн зардлын тайланг хүлээн авах, хяналт тавих цахим систем хөгжүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлж хамтран ажиллалаа. Системийн хөгжүүлэлтийг "Ухаалаг засаглал" ТББ хариуцан гүйцэтгэсэн ба уг систем нь нам, эвсэл, иргэний хандивын мэдээллийг оруулах, холбогдох журмын дагуу тайлан гаргах, аудитын хуулийн этгээд тухайн тайланг баталгаажуулах, Үндэсний аудитын газраас тайланг баталгаажуулах гэсэн гурван үндсэн модультай. Улмаар системийн тусламжтайгаар Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгууль, 2021 онд болж өнгөрсөн УИХ-ын 18, 28 дугаар тойргийн нөхөн сонгуульд оролцсон нам, эвсэл, нэр дэвшигчдийн зардлын тайланг хүлээн авч олон нийтэд шуурхай нээлттэй, ил тод мэдээлэхэд ашиглалаа.

2021 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд ажиглалт хийсэн Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын Ардчилсан институт, Хүний эрхийн газрын тайланд дээрх системийн талаар дурдаж сайшаасныг тэмдэглэх нь зүйтэй. Энэ нь Монгол Улс сонгуулийн үйл явцыг боловсронгуй болгох чиглэлд бүс нутагтаа үлгэр жишээ болохуйц ахиц дэвшил гаргаж буйн нэг жишээ болох нь дамжиггүй юм.

2021 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн сонгогчдын нэрийн жагсаалтад мониторинг хийсэн МИДАС ТББ-ын тайлангаас:

Мониторингийн хүрээнд Баянзүрх дүүргийн 28-р тойргийн 103 хэсгийн хороонд ажиллахад 21 нь хамтран ажиллахаас татгалзсан ба сонгогчдын нэрийн жагсаалттай танилцуулсан ч шаардлагатай тэмдэглэл хөтлүүлэхээс татгалзсан буюу мэдээлэл авах боломжийг хаах гэх мэтээр нэрийн жагсаалтад хяналт тавих бололцоог хязгаарласан. Эдгээр хүчин зүйлийн улмаас нийт 82 хэсгийн хорооны 202,415 сонгогчийн нэрийн жагсаалттай танилцаж мэдээллийг нягтлав. Уг нэрийн жагсаалтаас хяналтын хүрээнд хаягаар очиж тулгалт хийж, мэдээллийг түүвэрлэхдээ дараах шалгуурыг үндэслэв:

- Нэг хаяг дээр олон хүн (зургаагаас дээш) бүртгэлтэй байгаа эсэх;
- Ижил овог, ижил нэртэй хүн нэг хаяг дээр бичигдсэн эсэх;
- Овог, нэр ижил, регистрийн дугаар ижил эсвэл ойролцоо хүмүүс ойролцоо хаяг дээр байгаа эсэх;
- Овог, нэр өөр олон хүн нэг хаяг дээр байгаа эсэх;
- "Түр хасав" төлөвийн тоо нэг хаяг дээр олон байгаа эсэх.

Дээрх шалгуурын дагуу нийт 82 хэсгийн хорооны 202,415 сонгогчийн мэдээллээс 1,229 иргэний мэдээллийг түүвэрлэн авч хаягаар нь очиж баталгаажуулалт хийхэд дараах дүр зураг харагдлаа.

Дээрх мэдээллээс анхаарал татаж буй нь тодорхой хаяг дээр бүртгэлтэй 129 сонгогчийг тухайн хаяг дээр оршин суугчид нь огт мэдэхгүй буюу илүү бүртгэлтэй хүмүүс байв.

УЛС ТӨРИЙН САНХҮҮЖИЛТ

Монгол Улсын Үндсэн хуульд 2019 онд туссан нэмэлт, өөрчлөлтөд улс төрийн намын дотоод зохион байгуулалт нь ардчилсан зарчимд нийцсэн байна, намын зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам, санхүүжилт, төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх нөхцөлийг хуулиар тогтооно гэж заасан. Улс төрийн намын төлөвшилийг дэмжих болон тогтолцооны хөгжлийг нь хангахад чиглэсэн дээрх өөрчлөлтийг тусган Улс төрийн намын тухай хуулийг шинэчлэх ажлыг УИХ-аас эхлүүлсээр багагүй хугацаа өнгөрлөө. ННФ-ын зүгээс улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулж буй харилцааг боловсронгуй болгоход түлхүү анхаарч цуврал судалгаа шинжилгээ хийхийн зэрэгцээ бодлогын чухал асуудлуудаар оролцогч талуудын дунд хэлэлцүүлгүүд тасралтгүй зохион байгуулсаар ирлээ.

Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчлэлд зайлшгүй анхаарвал зохих чухал сэдвүүдийг хөндсөн, олон

улсын чиг хандлага, дотоодод улс төрийн намуудад тулгарч буй бэрхшээл, тэдгээрийг даван туулах арга замуудыг хэлэлцсэн цуврал нэвтрүүлгийг эрх зүйчид, улс төр судлаач эрдэмтдийг оролцуулан бэлтгэж олон нийтийн хүртээл болголоо. Эдгээр нэвтрүүлгээр ардчилсан тогтолцоонд улс төрийн намын гүйцэтгэх үүрэг, гишүүнчлэл, эвлэлдэн нэгдэх эрх, ардчиллын чухал институт болохын хувьд хүлээх хариуцлагын тэнцвэртэй зохицуулалт, бодлогын намыг төлөвшүүлэх асуудал болон бүтэц, төрийн санхүүжилтийг хуваарилах аргачлал, хяналт зэрэг асуудлуудыг хэлэлцлээ. Түүнчлэн улс төрийн намуудад төсвөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэхэд ямар босго болон шалгуурыг баримтлах нь зүйтэй талаар тодорхой зөвлөмж боловсруулах судалгааг улс төр судлаач Э. Гэрэлт-Од, Ц.Бүжидмаа нар хийж гүйцэтгэв.

Сэтгүүлч Б. Оюунчимэг намын хатуу гишүүнчлэл, эвлэлдэн нэгдэх эрхийн асуудлаар ШУТИС-ийн багш, улс төр судлаач Я. Төгөлдөр, МУИС-ийн багш, улс төр судлаач Д. Бумдарь нартай ярилцаж байгаа нь

Ийнхүү олон талын оролцоотой хэлэлцүүлэг өрнүүлснээс гадна УИХ-ын хуулийн төсөл боловсруулах дэд Ажлын хэсгийн боловсруулсан Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын эхний төслийг Англи хэлнээ хөрвүүлэн Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын Ардчилсан институт, Хүний эрхийн газар, Европын Зөвлөлийн Венецийн комисс болон Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэнгээс санал шүүмж авахад нь техникийн туслалцаа үзүүлэв.

Бид цаашид улс төрийн намын хуулийг шинэчлэх асуудалд намуудын төлөөлөл, эрдэмтэд, иргэний нийгмийнхний идэвхтэй оролцоог ханган хэлэлцүүлэг өрнүүлж, маргаан дагуулсан асуудлаар оновчтой шийдлүүд боловсруулах, зөвшилцөл бий болгоход хувь нэмэр оруулах бусад үйл ажиллагааг шат дараалалтай зохион байгуулахаар төлөвлөж байна.

ТӨРИЙН МЭДЭЭЛЛИЙН ИЛ ТОД БАЙДАЛ

Өнгөрсөн онд төрийн мэдээллийн ил тод байдал, төрийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, шийдвэр гаргах үйл явц дахь иргэдийн оролцоог зохицуулсан эрх зүйн орчинд томоохон өөрчлөлтүүд орлоо.

Төрийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, авлига, ашиг сонирхлын зөрчлөөс сэргийлэхэд чухал нөлөө бүхий 2011 онд батлагдсан Мэдээллийн ил тод байдал, мэдээлэл авах эрхийн тухай хуулийг орлох Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулийг УИХ-аас 2021 оны 12 дугаар сард хэлэлцэн батлав. ННФ-ын зүгээс дээрх хууль болон мэдээллийн орчныг зохицуулахтай холбоотой Хувь хүний мэдээллийг хамгаалах тухай хууль боловсруулах шатанд шаардлагатай судалгаа шинжилгээг хийх, хуулийн төсөл боловсруулагчдад иргэний нийгмийн саналыг нэгтгэн зөвлөмж байдлаар хүргүүлэх, олон улсын болон дотоодын судлаачдыг оролцуулсан хэлэлцүүлэг зохион байгуулах зэрэг үйл ажиллагааг санаачлан хийв. Тухайлбал, дээрх хуулиудын төслийг олон улсын холбогдох эрх зүйн баримт бичигт туссан стандартууд, сайн туршлагатай харьцуулан үнэлж, зөвлөмж боловсруулахад Ашгийн төлөө бус хуулийн олон улсын төв (АТБХОУТ) –ийн эрх зүйчидтэй хамтран ажилласан ба тус байгууллагатай хамтарсан цахим хэлэлцүүлгийг 2021 оны 4 дүгээр

сарын 23-ны өдөр зохион байгуулан иргэний нийгмийн байгууллагууд, бусад холбогдох талд мэдээлэл өгөв. АТБХОУТ нь иргэний нийгмийг дэмжих эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох чиглэлээр дэлхийн 100 гаруй оронд техникийн туслалцаа, судалгаа шинжилгээ, боловсролын дэмжлэг үзүүлж ирсэн өндөр нэр хүнд, туршлага бүхий олон улсын байгууллага юм.

Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулийн тухайд иргэний нийгмийн зүгээс нэлээд шүүмжлэл дагуулсан зохицуулалт нь нийтийн мэдээллийг нээлттэй өгөгдөл болгох, ашиглах харилцааг зохицуулсан хэсэг байв. Нийтийн мэдээллийг нээлттэй өгөгдөл болгоход нээлттэй формат буюу ямар нэг саад бэрхшээлгүй, өндөр үнэ төлбөргүйгээр хуулан боловсруулж, ашиглах бололцоо бүрдүүлэхийн сацуу аливаа зорилгоор ашиглахад хяналт тавьж хязгаарлахгүй байх гэх мэт олон улсад мөрдөж буй зарчмуудыг бүрэн тусгаагүйг шүүмжид онцолж байв.

Монголын Улсын иргэний нийгмийн байгууллагуудын хувьд нээлттэй мэдээллээр дамжуулан төрийн үйл ажиллагаанд иргэдийн зүгээс хяналт тавих, хариуцлагыг нэмэгдүүлэхэд технологийн хөгжлийг ашиглах, орчин үеийн өгөгдөл боловсруулах аргуудыг ашиглахад сүүлийн жилүүдэд чамлахааргүй ахиц дэвшил гарч буй

бөгөөд ННФ ч энэ чиглэлийн чадавхыг бэхжүүлэхэд мөн анхаарч дэмжлэг үзүүлж ирсэн юм. Энэ хүрээнд Авлигын эсрэг олон улсын өдрийг тохиолдуулан Бодлогод залуусын хяналт ТББ, Авлигатай тэмцэх газартай хамтран “Дата эрх чөлөө: Мэдэх эрх” үзэсгэлэнг 2021

оны 12 дугаар сарын 6-10-нд зохион байгуулав (<https://ikon.mn/n/2ehe>). Үзэсгэлэнд тавигдсан өгөгдлийг боловсруулахад Тунгаахуй өгөгдлийн урлан ТББ-ын шинжээчид дэмжлэг үзүүлж ажиллалаа.

Авлигатай тэмцэх газрын Урьдчилан сэргийлэх, соён гэгээрүүлэх хэлтсийн дарга, комиссар Д.Дуламсүрэн “Дата эрх чөлөө: Мэдэх эрх” үзэсгэлэнг нээж үг хэлж буй нь, 2021.12.06-10.

Энэхүү үзэсгэлэнд дээрх байгууллагуудаас гадна нийтийн мэдээллийг харьцуулалт хийх боломжтой өгөгдөл болгон олон нийтэд хүргэх, төрийн хариуцлага, хяналттай байдлыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр ажиллаж буй дараах байгууллагууд мөн оролцсон юм. Үүнд:

- Лийд төгсөгчдийн холбоо ТББ-аас 2020, 2021 оны сонгуулиар сонгогчдын ирцийн мэдээг нарийвчилж, цахим хяналт тавьсан түүх, дата дүрслэлээ танилцуулав.
- Монголын дата клубээс төрийн өмчит үүл уурхайн компаниудын шилэн данс болон улс төрчдийн холбоо хамаарлыг харуулсан түүх, дата дүрслэл толилуулав.
- Ikon.mn сайт ЖДҮСан, боловсролын зээлийн сан зэрэг хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагааныхаа түүхийг танилцуулав.
- Цогц хөгжлийн төв ТББ-аас УИХ-ын гишүүд, сонгуулийн амлалтыг хянах зорилготой uih.mn,

сонгуулийн музей зэрэг төслүүдээ дэлгэн харуулав.

- Залуусын давлагаа клубээс гэр хороололд амьдарч буй залуусын өөрчлөлт авчирч буй жишээ түүхийг хуваалцав.
- БЗХ ТББ-аас УИХ болон Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн зардлын мониторинг, үйл ажиллагааг харуулсан зардлын ил тод байдал, УИХ-ын гишүүдийн ХОМ-ын холбоо хамаарлыг харуулсан дата дүрслэлийг бэлтгэн танилцуулав.
- АТГ-аас ХОМ-д хяналт тавьж буй, авлигын хор үршгийг барагдуулж буй талаарх тоо баримтын талаарх өгөгдлийг танилцуулав.

2019 онд Үндсэн хуульд туссан төрийн хариуцлагатай үйл ажиллагааг дэмжих, үүнд ард түмнийг төлөөлөх институт болох парламентын хяналтын чиг үүргийг бэхжүүлэхэд чиглэсэн нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд 2021 онд УИХ-ын хуралдааны дэгийн тухай хуулийг шинэчилсэн ба УИХ-ын хяналт шалгалтын тухай хуулийг шинээр баталсан. Парламентад нэг нам давамгайлсан нөхцөлд парламент дахь цөөнхийн хяналт, оролцоо нэн чухал тул энэ асуудлаарх олон улсын туршлагыг харьцуулан судлах, цөөнхийн эрх, үүргийг зохицуулах эрх зүйн орчныг сайжруулах зөвлөмж боловсруулахад Бодлогын Инновацийн Хүрээлэн ТББ-д дэмжлэг үзүүлэв.

ННФ-аас дэмжин нийтийн эрх ашгийн өмгөөллийн чиглэлээр явуулж буй үйл ажиллагааны хүрээнд 2021 онд буруутай шийдвэр, эс үйлдэхүй нь нийтийн эрх ашгийг хохироосон төрийн байгууллага, албан тушаалтнуудыг хариуцагчаар татсан хэд хэдэн хэрэг нааштай шийдэгдээд байна.

Тухайлбал: Феделитас партнерс ХХН “КОВИД-19 цар тахлын үед хандив тусламжийн зарцуулалтын ил тод байдал, хариуцлагыг сайжруулах” нь төслийн хүрээнд Онцгой байдлын ерөнхий газар, Нийслэлийн онцгой байдлын газар, Эрүүл мэндийн яам, Халдварт өвчин

судлалын үндэсний төвийн Шилэн дансны цахим хуудас дахь хандив тусламжийн мэдээллийн ил тод байдалд дүн шинжилгээ хийж, илэрсэн зөрчлийг арилгуулах, гэм буруутай албан тушаалтанд хариуцлага тооцуулахаар Захиргааны хэргийн шүүхэд нэхэмжлэл гаргаад байна. Тэдний гаргасан гомдлын дагуу Үндэсний аудитын газар дээрх байгууллагуудад нийцлийн аудит хийж, 2020 онд иргэд, аж ахуйн нэгжүүдээс цар тахлын нөхцөл байдалтай холбогдуулан хандивласан мөнгөн болон материаллаг тусламжийн орлого, зарцуулалтын мэдээг Шилэн дансны цахим хуудсандаа бүрэн мэдээлээгүй болохыг тогтоон, зөрчлөө арилгах үүрэг зөвлөмж өгчээ.

Монголын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн байгууллагуудын үндэсний холбоо (МХБИБҮХ) ТББ нь ердийн өвчний улмаас хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон 80,000 гаруй иргэнийг хувь хүний орлогын албан татвараас чөлөөлүүлж чаджээ. 2019 онд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга батлагдсанаас хойш хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс орлогын албан татвараас чөлөөлөгдөх нөхцөл бүрдсэн ч хуулийн хэрэгжилтийг хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагаас хэрэгжүүлэхэд мөрдөх нарийвчилсан журам батлахдаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хамаарах дээрх татварын чөлөөлөлтийг ердийн өвчний улмаас хөдөлмөрийн чадвар алдсан хувь хүнд хамаарахгүй байхаар заажээ. Үүний улмаас ердийн өвчний улмаас хараа, сонсгол, тулах, хөдлөх эрхтний болон оюун, сэтгэцийн хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон иргэд хуулиар олгогдсон боломжийг эдэлж чадахгүй болоод байв. Иймд МХБИБҮХ нь дээрх иргэдийг төлөөлөн захиргааны хэргийн шүүхэд нэхэмжлэл гарган, хоёр ч шатны шүүх хуралдаанд оролцсоноор 2019 онд Татварын ерөнхий газрын даргын тушаалаар батлагдсан “Хувь хүний орлогын албан татвараас чөлөөлөх, албан татварын хөнгөлөлт эдлүүлэх журам”-ын 2.4 дэх заалтыг хүчингүй болгуулж чаджээ.

Тэрчлэн МХБИБҮХ нь энэ онд төрийн байгууллагуудын мэдээлэл, цахим үйлчилгээг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст хүртээмжтэй болгох төслийг ННФ-ын дэмжлэгтэйгээр хэрэгжүүлж байна. Төр мэдээлэл харилцаа, холбооны үйлчилгээг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэх үүргийг хуулиар хүлээсэн байдаг ч энэ үүрэг амьдралд хэрэгждэггүй. Харилцаа холбоо, мэдээлэл, технологийн газраас баталсан "Төрийн цахим мэдээллийн сан хариуцсан байгууллагаас үйлчилгээ үзүүлэх журам"-д хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд мэдээллийг хүртээмжтэй болгох талаар дурдаагүй байна. Иймд төрийн үйлчилгээг цахимжуулах ажлын хүрээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн мэдээлэл, үйлчилгээний хүртээмжийг хангаж, холбогдох зардлыг шийдвэрлүүлэх талаар нэхэмжлэл гаргаад байна.

Нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах чиглэлээр мэргэшин орон нутагт тууштай үйл ажиллагаа явуулж байгаа иргэний нийгмийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг дэмжих хүрээнд Амьд хууль ТББ-д нийтийн эрх ашгийн өмгөөллийн хөтөлбөр хөгжүүлэх тэтгэлэг олголоо. Амьд хууль ТББ нь төрийн өмчийг хууль бусаар захиран зарцуулсан, мөн төрийн албан хаагчийг үндэслэлгүйгээр ажлаас халсны улмаас төсөвт хохирол учруулсан зэрэг асуудлаар нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөн нэхэмжлэл гарган амжилттай шийдүүлж байсан юм. Тус байгууллага нь 2021 онд олгогдсон тэтгэлгийн хүрээнд нийтийн өмчийг хамгаалах үйл ажиллагаа явуулахаас гадна цаашид энэ чиглэлээр тогтвортой, үр нөлөөтэй ажиллах нөөц боломж, хамтын ажиллагаагаа бэхжүүлэх юм.